

2. Základní charakteristika území, sídelní a správní struktura

2.1 Charakteristika území

Moravskoslezský kraj se rozprostírá na severovýchodě České republiky a tvoří jednu z jejích okrajových částí. Na severu a východě hraničí s polskými vojvodstvími - Slezským a Opolským - a na jihovýchodě pak se slovenským Žilinským krajem.

Geograficky je to mnohotvárný region. Ze západu je zaštitěn masívem Hrubého Jeseníku s **nejvyšším vrcholem kraje** i celé Moravy - **horou Praděd** (1 491 m n. m.). Hornatina postupně přechází do náhorní plošiny s povlnnějším terénem Nížkého Jeseníku a do Oderských vrchů. Střední část kraje je hustě osídleným nížinatým terénem Moravské brány, Opavské nížiny a Ostravské pánve. Směrem na jihovýchod krajina opět stoupá a kulminuje horstvy Beskyd - Moravskoslezských u slovenské hranice s nejvyšším vrcholem Lysou horou (1 323 m n. m.) a Slezských, hraničících s Polskou republikou.

Přírodní charakter krajiny a historicky odlišný ekonomický vývoj jednotlivých oblastí kraje se podílejí na rozdílech v kvalitě jeho životního prostředí. Ostravsko, Karvinsko a Třinecko ve střední a severovýchodní části kraje jsou místa se závažnějšími dopady na životní prostředí. V Moravskoslezském kraji jsou ale také významné a cenné přírodní krásy a zajímavosti. Ty nejvýznamnější z nich jsou ve třech chráněných krajinných oblastech – v Beskydách (vč. zlínské části největší CHKO v ČR), v Jeseníkách a v Podří. Další přírodní památky a rezervace se nacházejí ve 142 maloplošných chráněných územích.

Z bohatých zásob nerostných surovin jsou v kraji významné domácí zásoby černého uhlí, dále pak ložiska zemního plynu, vápence, žuly, mramoru, břidlice, sádrovce, štěrkopísků, cihlářských jílu a písků.

Většina území Moravskoslezského kraje náleží do úmoří Baltského moře, pouze z Rýmařovska a menší části okresu Nový Jičín odtékají vody povodím řeky Moravy do Černého moře. Nejvýznamnějším vodním tokem je v Oderských vrších pramenící řeka Odra. Na území města Ostravy mohutní svými největšími přítoky - řekami Opavou a Ostravicí. Prvně jmenovaná odvádí vody z Jeseníků a Opavska a druhá z Moravskoslezských Beskyd. Severně od Bohumína se do Odry vlévá řeka Olše (Olza) tvořící hranici s Polskem a odvodňující Těšínsko. V místě soutoku Odry s Olší dosahuje území kraje svého **výškového minima** - 195 m n. m. Hlavními zdroji pitné vody jsou přehrady Šance a Morávka v Moravskoslezských Beskydech a Kružberk a Slezská Harta v Nížkém Jeseníku. Z mnoha dalších retenčních nádrží jsou to Dlouhé Stráně v Jeseníkách a v podbeskydí přehrady Baška, Olešná, Těrlická a Žermanická.

Klimatické podmínky kraje se nacházejí na přechodu mezi podnebí kontinentálním a oceánským a jsou ovlivňovány horskými masivy Beskyd a Jeseníků. Se stoupající nadmořskou výškou do horských oblastí narůstá množství ročních srážek a snižuje se průměrná teplota vzduchu. Části území Moravskoslezského kraje na návětrné straně Beskyd patří k oblastem s největším výskytem srážek v České republice. V dlouhodobém srovnání za období let 1961 až 1990 činil srážkový úhrn kraje za rok 816 mm (druhý nejvyšší po Libereckém kraji) a na Lysé hoře to bylo 1391 mm. Za toto uvedené třicetileté období (tzv. normálu klimatických hodnot) byla průměrná roční teplota vzduchu v kraji 7,0 °C a na Lysé Hoře 2,6 °C.

Přes polovinu území kraje zaujímá zemědělská půda a na více než třetině se rozprostírají lesní pozemky, především v horských oblastech Jeseníků a Beskyd. Orná půda se na zemědělské podílu ze 62,7 % a trvalé travní porosty ze 30,8 %.

Z přírodních zajímavostí jsou atraktivní horstva Jeseníků a Beskyd. Společně s bohatými údolními a říčními nivami nabízejí především v chráněných krajinných útvarech krásy lesů, vřesovišť, rašelinišť, pralesů, skal i vzácných močálů. Hojně se v oblasti nalézají také bludné balvany. Evropsky proslulé je Arboretum Nový dvůr u Opavy se vzácnými rostlinami z pěti světadílů. Malebná a pestrá příroda severní Moravy a Slezska nabízí nepřeborné možnosti pro rekreaci, turistiku, poznávání kulturních památek a léčebné pobyty. V letním období je tu rozsáhlá síť stezek a tras pro turistiku pěší i cyklistickou. V zimě pak svahy Hrubého Jeseníku a Beskyd poskytují širokou nabídku pro běžecké a sjezdové lyžování. Vodáci mohou sjíždět řeky Moravici nebo Odru a ke koupání v přírodě se nabízejí po celém kraji vodní plochy rybníků a přehrad.

Moravskoslezský kraj je také velkou pokladnicí mnoha kulturních památek. Na jeho území se nacházejí městské památkové rezervace v centrech měst Příbora, Nového Jičína a Štramberka. Jako překrásné historicky vzácné šperky jsou v kraji uložena zámecká sídla v Bruntále, Fulneku, Hradci nad Moravicí, Karvině – Fryštátě, Kravařích, Kuníně a Raduni. Mezi nejvýznamnější hrady patří Hukvaldy v Pobeskydí, Sovinec na Rýmařovsku a hradní zříceniny Vikštejn, ve Starém Jičíně a další. Zvláštností regionu jsou četné technické památky. Patří mezi ně Technické muzeum automobilů v Kopřivnici, Vagonářské muzeum ve Studénce, Hornické muzeum v Ostravě – Petřkovicích, areál Dolních Vítkovic, Národní kulturní památka Důl Michal, areál čs. opevnění Hlučín – Darkovičky aj. Z nespočtu církevních památek je mj. pozoruhodných přes dvacet dřevěných kostelíků a kaplíček od Albrechtic u Č. Těšina přes beskydské v Bílé, Čeladné a Gutech, přes Petrovice – Marklovice až po Štramberk – Tánovice. Lázeňství v kraji je

Základní charakteristika území

založeno na využití léčebných účinků jodobromové vody v Lázních Darkov spolu s Rehabilitačním ústavem v Karviné a přírodních vod a horského ovzduší v Karlové Studánce. Od počátku 90. let 20. století existuje nové lázeňské sanatorium v Klimkovicích s architektonicky zajímavými budovami.

2.2 Sídelní struktura

Území současného Moravskoslezského kraje bylo osidlováno převážně v raném středověku zakládáním měst na tradičních obchodně-dopravních trasách z jihu na sever Evropy i ve směru východ – západ. Mnoho obcí vzniklo promyšlenou zemědělskou kolonizací a v horských oblastech při nalezištích rudných ložisek a těžbě cenných kovů. Radikální vliv na rozvoj velikosti sídel měla průmyslová revoluce v 19. století spojená s rozvojem těžby černého uhlí, s budováním železnorudného hutnictví a výstavbou železniční sítě a elektráren. Zásobárnou pracovních sil bylo jednak místní obyvatelstvo, ale hlavně velký migrační pohyb nových pracovníků z jiných částí Rakousko-Uherska. Počet obyvatelstva vzrostl na přelomu 19. a 20. století zejména v novém přirozeném ekonomickém centru - v ostravské průmyslové aglomeraci. Historicky druhá vlna velkého rozvoje sídel nastala po 2. světové válce, v padesátých a šedesátých letech 20. století. Rozšíření komplexů hutnictví železa a výstavba nových důlních celků na Karvinsku a Frýdecko-Místecku vyvolala silnou migraci z celého Československa. V souvislosti s tím zaznamenala bouřlivý růst obyvatelstva s výstavbou bytových domů a navazující infrastrukturou některá města, kde vyrostly nové městské čtvrti (Ostrava, Frýdek-Místek, Karviná, Orlová) a na katastrech několika obcí vzniklo roku 1955 zcela nové město pojmenované Havířov. Na velikost sídel mělo vliv jejich teritoriální umístění a historicky významné územně správní reformy.

Druhá polovina 20. století byla takto v celém státě ovlivněna ustavením nových okresů v roce 1960. Od roku 1961 se v kraji projevoval celkový úbytek obcí. Zejména mezi léty 1970 a 1980 se počet obcí snížil ze 472 v roce 1970 na 169 v roce 1980. Hlavní roli sehrálo slučování obcí ve větší administrativní celky, a to zejména těch nejmenších do 1 tisíce obyvatel. V dalším období let 1980 až 1991 se některé znovu osamostatnily a jejich počet se o 104 zvýšil na 273 obcí. V letech 1991 až 2001 tento trend ještě pokračoval a jejich počet opět stoupl, když v kraji vzniklo 32 nových obcí. Současně však dvě (Tábor a Lipina) v okrese Opava zanikly sloučením s jinými obcemi a město Zlaté Hory přešlo v roce 1996 do nově vzniklého okresu Jeseník. Ke konci roku 2004 bylo v kraji 302 obcí. Městy byly jmenovány v letech 1991 - 2001 obce Šenov z okresu Frýdek-Místek a Dolní Benešov z okresu Opava. Jelikož město Zlaté Hory patří do Olomouckého kraje, zvýšil se počet měst v Moravskoslezském regionu z 38 v roce 1991 na 39 v roce 2001. Obnovením městských práv Městu Albrechtice se počet měst Moravskoslezského kraje číselně zaokrouhlil na 40 současných. Z nich jsou Ostrava, Havířov, Karviná a Opava statutárními městy. Podíl městského obyvatelstva v hranicích současného kraje v roce 1961 činil 59,6 %. Do roku 1980 se zvýšil na 80,8 % a následně do roku 2004 poklesl na 76,7 %.

Tab. 2.2.1 Základní ukazatele sídelní struktury k 31. 12. 2004

	Rozloha (km ²)	Obyvatelstvo	Počet			Hustota obyvatel na 1 km ²	Podíl obyvatel žijících (%)	
			obcí	z toho měst	částí obcí		ve městech nad 10 000 obyvatel	v ostatních městech
Moravskoslezský kraj	5 535,1	1 257 554	302	40	636	227,2	65,9	10,8
Bruntál	1 657,1	103 678	71	8	165	62,6	41,5	27,1
Frýdek-Místek	1 272,7	226 998	77	7	109	178,4	43,2	13,7
Karviná	347,2	275 834	16	7	53	794,4	83,9	5,0
Nový Jičín	917,7	159 212	57	10	119	173,5	44,8	23,2
Opava	1 126,1	180 430	80	7	153	160,2	41,0	14,2
Ostrava - město	214,2	311 402	1	1	37	1 453,7	100,0	-

V Moravskoslezském kraji je hustota obyvatelstva s 227,2 obyvateli na km² výrazně nad úrovní České republiky (129,6 obyvatel na km²) a je po Hlavním městě Praze z krajů druhá nejvyšší. Velikost tohoto ukazatele v hodnoceném pětiletí je projevem snižujícího se počtu obyvatelstva. Od roku 2000 (s výjimkou roku 2001), se z tehdejších 230,1 obyv. na km² hustota obyvatelstva každoročně zmenšovala. Pod celkovou úrovní hustoty obyvatelstva za kraj bylo v roce 2004 celkem 246 obcí, což je 81,5 % z jejich počtu. Nejvyšší hustotu obyvatelstva mají města Havířov (2 643,4 obyvatel na km²) a Ostrava (1 453,6 obyvatel na km²). Spolu s nimi jsou v první desítku podle pořadí města Orlová, Frýdek-Místek, Karviná, Frenštát pod Radhoštěm, Kopřivnice, Český Těšín, Bohumín a Hlučín. Nejnižší hustota obyvatelstva byla v roce 2004 v obci Bílá (5,3 obyvatel na km²). **Na jednu část obce** připadalo v kraji v roce 2004 v průměru

Základní charakteristika území

1 977,3 obyvatel. Vyšší počet nad úroveň kraje vykázaly v tomto pohledu město Ostrava (8 416,3 obyvatel) a okresy Karviná (5 204,4 obyvatel) a Frýdek-Místek (2 082,6 obyvatel).

Tab. 2.2.2 Sídlní struktura podle velikostních skupin obcí

	Obce s počtem obyvatel							
	do 299		300 - 999		1 000 - 4 999		5 000 a více	
	počet obcí	počet obyvatel	počet obcí	počet obyvatel	počet obcí	počet obyvatel	počet obcí	počet obyvatel
Moravskoslezský kraj	40	8 644	115	71 150	114	234 133	33	943 627
Bruntál	20	4 138	34	17 135	13	24 292	4	58 113
Frýdek-Místek	8	2 035	24	16 165	38	78 059	7	130 739
Karviná	-	-	-	-	8	25 728	8	250 106
Nový Jičín	2	377	28	19 184	19	38 669	8	100 982
Opava	10	2 094	29	18 666	36	67 385	5	92 285
Ostrava - město	-	-	-	-	-	-	1	311 402

V dlouhodobém srovnání se v letech 1961 – 2001 snižoval u malých obcí do 999 obyvatel jejich váhový podíl ve struktuře podle velikosti sídla. Obdobný vývoj byl i u obcí s počtem 1 000 – 4 999 obyvatel, avšak v posledním desetiletí minulého století se tento proces zpomalil. V roce 2001 k roku 1999 došlo v této skupině obcí k posílení jejich podílu z 18,2 na 19,1 %. Koncentrace obyvatelstva do velkých sídel za uvedené období vzrostla. V obcích s počtem obyvatel nad 5000 se jejich podíl z 67,0 % v roce 1961 zvýšil na 74,8 % v roce 2001. V důsledku osamostatnění některých obcí od měst došlo v roce 2001 k roku 1991 k mírnému snížení váhového podílu u sídel nad 5 000 obyvatel, a to o 0,4 bodu. V pětiletí roku 2004 k roku 2000 došlo v kraji jen k malým přesunům ve velikostní struktuře o dvě obce ze skupiny s počtem 1 000-4 999 mezi sídla pod 999 obyvatel. Naopak do velikostně největší skupiny přešly Petrovice u Karviné, když dosáhly počtu 5 034 obyvatel v roce 2004.

2.3 Územně správní vývoj

Moravskoslezský kraj vznikl k 1. 1. 2000 s názvem Ostravský a zákonem č. 176/2000 Sb. byl ke dni 31. 5. 2001 přejmenován na Moravskoslezský. K datu 31. 12. 2004 se nezměnilo původní členění kraje na šest okresů: Bruntál, Frýdek-Místek, Karviná, Nový Jičín, Opava a Ostrava – město. S platností od 1. 1. 2003 se uskutečnila zákonem č. 314/2002 Sb. druhá fáze správní reformy ukončením činnosti okresních úřadů. Jejich kompetence byly delegovány na obce s rozšířenou působností, na krajské úřady a na některé regionální i centrální orgány.

V Moravskoslezském kraji se stalo obcemi s rozšířenou působností (ORP) celkem 22 měst (viz tab. 2.3.1).

Podle rozlohy je největším správním obvodem Bruntál, který zaujímá 12,7 % území kraje, na počtu obyvatel kraje se však podílí jen 3,4 %. Teritoriálně nejmenším obvodem je Bohumín s 0,9 % rozlohy kraje a s podílem 2,4 % na počtu jeho obyvatel. Nejvíce obyvatel žije ve správním obvodu Ostrava, který zahrnuje toto město a dalších 12 přilehlých obcí. Na celkové rozloze kraje se podílí 6,0 %. Nejméně obyvatel žije ve správním obvodu Odry (1,1 % obyvatel kraje), podíl jeho rozlohy činí 3,1 % kraje. Největší hustotu obyvatel mají správní obvody Ostrava, Karviná, Havířov, Orlová a Bohumín. Naopak nejmenší je tento ukazatel ve správních obvodech Rýmařov, Frýdlant nad Ostravicí, Vítkov a Bruntál. Podíl městského obyvatelstva je nejvyšší ve správním obvodu Bohumín, Ostrava a Český Těšín, nejmenší je naproti tomu ve správních obvodech Jablunkov a Kravaře.

Vznikly správní obvody u 22 obcí s rozšířenou působností (ORP) a u 31 pověřených obecních úřadů (POÚ), a to u správních obvodů Bruntál čtyři, Krnov tři, po dvou u Bílovce, Kopřivnice, Nového Jičína a Ostravy a po jednom u Bohumína, Českého Těšína, Frenštátu pod Radhoštěm, Frýdku-Místku, Frýdlantu nad Ostravicí, Havířova, Hlučína, Jablunkova, Karviné, Kravaří, Oder, Opavy, Orlové, Rýmařova, Třince a Vítkova. Jmenovitě mimo sídla ORP jsou to: Fulnek, Horní Benešov, Město Albrechtice, Moravský Beroun, Osoblaha, Příbor, Studénka, Vratimov a Vrbno pod Pradědem.

Zákonem č. 387/2004 Sb. se změnilo k datu 1. 1. 2005 hranice krajů. Z Moravskoslezského do Olomouckého přešly tři obce - Moravský Beroun, Huzová a Norberčany. Změnou se rozloha Moravskoslezského kraje zmenšila o 108 km² a počet obyvatel o 4,4 tis. Vyhláška č. 388/2004 Sb. o úpravách ve správních obvodech obcí s rozšířenou působností se v kraji týkala obcí Těškovice, Ropice, Kunčice pod Ondřejníkem, Jeseník nad Odrou, Fulnek a Vrchy. Změna příslušnosti k POÚ ve správním obvodu ORP nastala u obcí Bílčice, Dvorce, Křišťanovice a Hladké Žitovice.

Základní charakteristika území

Tab. 2.3.1 Vybrané údaje o správních obvodech obcí s rozšířenou působností k 31. 12. 2004

	Rozloha (km ²)	Obyva- telstvo	Počet			Hustota obyvatel na 1 km ²	Podíl obyvatel žijících (%)	
			obcí	z toho měst	částí obcí		v sídelním městě	v ostatních městech
Moravskoslezský kraj	5 535,1	1 257 554	302	40	636	227,2	69,3	7,2
v tom SO ORP:								
Bílovec	171,5	26 646	13	2	23	155,3	28,1	38,8
Bohumín	48,1	29 879	2	2	8	621,8	77,2	22,8
Bruntál	703,1	42 891	33	4	65	61,0	41,1	27,5
Český Těšín	54,5	28 487	3	1	9	522,5	91,5	-
Frenštát p. Radhoštěm	118,9	20 786	7	1	7	174,9	53,9	-
Frýdek-Místek	480,3	108 506	37	2	52	225,9	55,2	3,4
Frýdlant n. Ostravicí	297,2	20 389	10	1	12	68,6	47,8	-
Havířov	88,2	99 131	5	1	15	1 123,9	85,5	-
Hlučín	165,3	39 601	15	2	18	239,5	35,8	10,8
Jablunkov	176,2	22 511	12	1	12	127,8	25,8	-
Karviná	105,6	74 148	4	1	16	702,2	85,6	-
Kopřivnice	121,3	41 533	10	3	16	342,5	56,3	29,3
Kravaře	100,6	21 039	9	1	14	209,2	32,4	-
Krnov	574,3	42 739	25	2	63	74,4	59,5	8,5
Nový Jičín	325,4	52 525	16	2	42	161,4	50,1	11,6
Odry	173,9	13 211	9	1	25	76,0	55,5	-
Opava	557,9	101 342	40	3	89	181,6	59,1	5,7
Orlová	70,0	47 279	4	2	8	675,8	72,0	14,5
Ostrava	331,5	338 706	13	4	55	1 021,7	91,9	4,7
Rýmařov	366,6	17 624	12	2	36	48,1	51,1	20,9
Třinec	224,6	54 508	11	1	23	242,7	70,1	-
Vítkov	280,2	14 073	12	1	28	50,2	44,1	-